

Begäret som drivkraft och melankoli

Recension

Tina Rosenberg: *Byxbegär*, Anamma, Göteborg 2000 (201 s.)

Docent Tiina Rosenberg, studierektor i teatervetenskap i Stockholm, behandlar i den nyutkomna boken *Byxbegär* de ofta förbisedda roller där kvinnor spelar män, alltså uppträder i byxroller. En inledande teateranalys beskriver rollfiguren Rosalind i *Som ni vill ha det*, Shakespeares pjäs från 1599-1600. Andra karaktärer som genomlysas är operarollerna Cherubin i *Figaros Bröllop* och Octavian i *Rosenkavaljeren*.

Begäret beskrivs som ett begrepp laddat med positiv sexuell energi. I motsats till Freud, Platon och Lacan ser inte Rosenberg begäret som uttryck för en brist som skall utfyllas och inte heller som något exklusivt maskulint privilegium. Den kvinnliga transvestiten eller butchkvinnan i ett lesbiskt parförhållande blir positiva förebilder för kvinnlig och därmed mänsklig frigörelse.

Boken har en bas i ett feministiskt perspektiv, som tydligt genomskådar manssamhällets förtryckande strukturer iklädda byxor. Ett sätt att desarmera detta förtryck är att förskjuta teckensystemet så att mansrollerna inte riktigt går att känna igen. Begreppet queer används här i betydelsen icke-heterosexuell dissonans. Mansrollen går att överta, men blir i samma stund uppenbar som kulturell praktik. Det är om detta *Byxbegär* handlar, könsroller eller genus, som representation, som performance.

I en mycket kortfattad inledning klargör på ett enkelt språk, genus som performativitet. Den amerikanska filosofen Judith Butler och Teresa de Lauretis är de självklara utgångspunkterna för definitionen. Avstamp tas i de franska filosofer som under efterkrigstiden försökt tänka begrepp som *själ*, *människa*, *väsen* och *vara* på ett nytt sätt, utan att belastas av den metafysiska aspekten men med en vilja att vidareutveckla traditionen. I stället för idévärld eller transcendentalt ego eller något annat icke-lokaliserbart begrepp, genomforskar man idéernas historia (Foucault) eller dekonstruerar deras innehållsliga sida (Derrida), för att visa fram kulturen och traditionen som en social konstruktion. Denna konstruktivistiska hållning genomsyrar Tiina Rosenbergs bok. Det

Tiina Rosenbergs bok *Byxbegär* är en genialt enkel bok. För att kunna skriva den måste man vara påläst i teater- och operahistoria, insatt i genusteoretisk diskussion och postmodern teoribildning. Att sedan med sparsmakad intelligens kunna formulera sina tankar på en klar och tydlig svenska är ett kraftprov. Docent Tiina Rosenberg lyckas med detta.

är genom våra handlingar som vi bygger upp föreställningen om oss själva, vilka vi är, vårt vara i världen.

”Genus konstrueras performativt genom de gester som man ofta betraktar som dess effekter och resultat. Performativitet syftar alltså inte i första hand till resultatet (vara) utan till de handlingar (göra) som leder fram till konstruktionen av genus” skriver Rosenberg. Detta är en grundläggande insikt för det materialistiska filosoferande kring kropp och själ, ande och personlighet, som dominerat västvärlden under det just förflidna halvsekle. Det är handlingarna som konstruerar varat. Detta var redan existentialistfilosofen Sartres övertygelse. Men där Sartre trodde på ett vara som skapades genom de val varje människa gör under en livstid, sammanfattat i frasen ”Existensen föregår essensen”, så har den materialistiska filosofin lämnat föreställningen om en essens. Sartres valfrändskap Simone de Beauvoir såg detta tydligare i sin ofta citerade formulering, ”Man föds inte till kvinna man blir det.”

I den teoribildning som utvecklats kring begreppen homosexuell, lesbisk, böj och queer, har i stigande grad människans essens lämnats utanför det som är möjligt att filosofera om. I stället har man koncentrerat sig på de språkhandlingar som skapar verklighet och föreställningar om verklighet. Här är Judith Butler en representant för en extremt långt utvecklad syn på tillvaron som performativitet eller handling.

Tiina Rosenberg ger en välbalanserad och insiktsfull tillämpning av Butlers teoretiska apparatur på ett antal skådespel och operaverk. Det är byxrollerna som intresserar queerforskaren. Det är de ögonblick i teaterframställningen, filmrullen eller operakonsten då scenens tecken, i semiotisk mening, laddas med dubbla betydelser och en tolkningsmässig instabilitet inträder. Kvinnorö-

sten i manskläder och mansrollen inscenerad av en kvinnokropp. Här firar Rosenberg triumfer med analyser av Strauss' *Rosenkavaljeren* och Mozarts *Figaros Bröllop*.

Suzanne Ostens uppsättning av Jane Bowles *I lustgården* presenteras på ett inträngande och genomlysande sätt. Kvinnorna spelade i Ostens uppsättning mansrollerna och männen kvinnorollerna. Ostens långa historia inom kvinnorörelsen i Sverige beskrivs och hennes nyskapande dramatik får en fin inplacering i en politiskt radikal tradition.

I analysen av Bowles pjäs berörs också Butlers syn på samhällets heterosexuella matris som skapare av genusmelankoli. Den homosexualitet som utesluts ur samhällets normer, men som även alla heterosexuella känner till, uppstår som ett melankoliskt drag i den heterosexuella samvaron. Denna förlust kan inte öppet sörjas, men förnimmas som det frånvarande andra. Just denna teoretiska bit hos Butler tycker jag på ett lysande sätt förklarar varför vissa homosexuella personligheter i vår gemensamma historia om och om igen genomforskas, "förklaras", utläggs och fortsätter att fascinera. Gustav III och Drottning Kristina kan tjäna som fokuseringspunkter för den heterosexuella melankolin. Genom att läsa om eller skriva om dessa personligheter kan den läsande och skrivande komma i kontakt med det egna bortvalet på erotikens område, oftast inte ens medvetet bortvalt. Rosenberg behandlar denna butlerska teori-bildning på samma intelligenta och djupt genomarbetade sätt som boken i övrigt.

I ett avslutande kapitel, kallat "Vems Mimesis?", menar Rosenberg att den mansroll som den transvestitiska kvinnan spelar upp, i sig inte är annat än iscensättandet av den gestik en ung man fått lära sig under sin uppväxt och därmed också iklätt sig som roll. Den "ursprungliga" manlighet som rollerna försöker mimetiskt återge finns alltså inte. Eller formulerat med Tiina Rosenbergs ord: "Det som upplevs som äkta är redan imitation, en repetitiv representation, en kopia av en kopia. Mimesis har därmed ingen ursprunglig och sann referens." När så butchkvinnan iscensätter manligheten visar hon på dess frånvarande bas i ett ursprungligt psyke eller en manlig själ, båda metafysiska konstruktioner som saknar referens. Här kommer lärdomarna från det dekonstruktivistiska åttiotalet väl till pass och infogas i en tradition av teatervetenskap och genusvetenskap som belyser butch/femme-problematiken och samtidigt de byxroller som boken handlar om. Men även en så till synes tidsmässigt avlägsen teori som Brechts föreställningar om gestus placeras in på ett belysande sätt i sammanhanget. Brechts distanserade teaterkonst använder sig av olika Verfremdungseffekter för att framställa scenhandlingar, men den socialt igenkännbara gesten gör det möjligt för oss att avkoda vad som framställs på scenen. Det är gestens teckenhandling som skapar det framställda. Den prak-

tiska sidan av analysen får en föreställning av gruppen Split Britches ombesörja.

Sammantaget kan sägas att denna bok kommer att stå på många feministiska och genusvetenskapliga kurslistor långt framöver. Den har djup relevans för de kurser i queerteori och Gay and Lesbian History, som kommer att upprättas under kommande sommar och höst i Umeå, Göteborg och Stockholm. Jag tycker mig se att queerseminarierna vid Stockholms universitet under drygt fyra års tid på ett lyckligt sätt har tjänat som replipunkt för diskussion och teoretiska preciseringar innan denna boks text blev färdig. Boken kan med fördel läsas av grundstudenter under kompetent ledning. Vad man skulle önska är en litteraturlista och ett register i en nyutgåva av boken.

Det är en lycka att ha en så skarpsinnigt tänkt och välskriven bok på vårt svenska modersmål. Tiina Rosenbergs *Byxbegär* är en genialt enkel bok. För att kunna skriva den måste man vara påläst i teater- och operahistoria, insatt i genusteoretisk diskussion och postmodern teoribildning. Att sedan med sparsmakad intelligens kunna formulera sina tankar på en klar och tydlig svenska är ett kraftprov. Docent Tiina Rosenberg lyckas med detta. Vi behöver inte gå över ån efter vatten. Vi har kompetensen inom vårt eget land.

Jan Magnusson